

УДК 94 (477) "1947-1949"

ББК 63.3 (4 Укр) 625

Р. Офіцинський, В. Петрецький

**ТРУДОВА МОБІЛІЗАЦІЯ ЗАКАРПАТСЬКИХ ЮНАКІВ У ДОНБАС
(1947–1949 рр.)**

Трудова мобілізація в СРСР виступала важливим інструментом економічної політики тоталітарної держави. Агітаційно-пропагандистська машина характеризувала її як "добровільну", але насправді вона носила командний, примусовий, а іноді й репресивний характер. Особливо чітко це проявилось на Закарпатті в 1947–1949 рр.

Ключові слова: трудова мобілізація, Закарпаття, Донбас, радянський уряд.

У повоєнну відбудовну п'ятирічку в УРСР робітничих кадрів особливо потребував індустріальний Донбас. Це яскраво засвідчують документи про призов населення Закарпатської області в школи фабрично-заводського навчання (далі – ФЗН) Сталінської та Ворошиловградської (нині Донецької та Луганської) областей, підпорядкованих вугільній промисловості Радянського Союзу [3, арк.131]. Якщо в системі державних трудових резервів СРСР 1946–1947 рр. з'явилося 1350 нових шкіл ФЗН, то в УРСР упродовж тільки 1948-го їх кількість збільшилася втричі порівняно з довоєнною [8, с.110].

Узагалі професійно-технічні навчальні заклади для підготовки робітників масових професій діяли в СРСР 1940–1958 рр. Їх утворили на виробничій базі підприємств вугільної, гірничорудної, металургійної, нафтової, будівельної та інших галузей. Туди залучали 16–18-літніх юнаків будь-якого загальноосвітнього рівня. Спочатку учні вчилися півроку й перебували на державному забезпеченні. Невдовзі школи ФЗН вугільної, гірничорудної та будівельної промисловості реорганізували в гірничопромислові школи (1949) і будівельні училища (1955) з десятимісячним терміном навчання.

Мобілізацію закарпатської молоді в ці заклади розпочали в другій половині 1947 р. Постанова Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У відвела того року Закарпатській області

квоту 8 тис. молодих людей. Уже 13 лютого 1948 р. виконком обласної ради депутатів трудящих і обком КП(б)У прийняв постанову (№ 159 / 16–3) про відправку з 15 лютого до 25 березня чотирьох тисяч 18–19-літніх призовників у школи вугільної промисловості. Але не в усіх округах (районах) синхронно взялися тоді за відповідну роботу. Про це свідчить довідка “Про хід призову молоді в школи ФЗН по Закарпатській області станом на 25 лютого 1948 р.” [4, арк.1, 6–8].

Уже перші набори показали, що на виклик зголошуються не всі (табл.1), деякі відкрито відмовляються приймати повістки, утікають і т. п. Так, 4 березня до с. Солотвино (нині Тячівський район) викликали 137 чол., з’явилося 56, відібрали 37. На 10 березня до м. Рахів викликали 171 чол., з’явилося 66, відібрали 53 чол., а відправили тільки 23 – решта втекла.

Таблиця 1

Призов закарпатської молоді в школи ФЗН станом на лютий 1948 р. (чол.)

Адміністративна одиниця	Викликали	Явка	Зарахували
Мукачево-округ	356	350	205
Мукачево-місто	220	124	41
Ужгород-округ	293	230	118
Хуст-округ	168	57	27
Усього	1037	761	391

Найскладніша ситуація склалась у селах Середнє Водяне, Біла Церква, Солотвино, де домінувало румунське населення. Звіди викликали майже сто чоловік, але жоден на збірні пункти не з’явився, незважаючи на неодноразові виклики. Коли представники окружного комітету пройшли хатами призовників, то не знайшли нікого. Вони сховалися в лісі. Тоді запустили силові методи. У ніч із 14 на 15 березня 1948 р. міліціонери й члени сільвиконкому Середнього Водяного провели раптовий рейд. 25 затриманих розмістили в кімнаті сільради, але п’ятьом вдалося втекти відразу через розбите вікно. Уранці прибула вантажівка з двома міліціонерами. Через декілька хвилин зійшлося майже все село, оточило автомобіль, одного міліціонера навіть побили. Користуючись моментом, юнаки розламали двері сільради й зникли [4, арк.9].

В окремих випадках комісії халатно підходили до визначення стану здоров’я мобілізованої молоді. Багатьох відправлених на місці не прийняли й повернули додому. Так, Воловецький окрвиконком направив 5 хворих туберкульозом, у т. ч. двох сліпих, без жодних документів [5, арк.68].

Сотні відправлених тікали дорогою. Пояснювали це завжди недостатністю роз’яснювальної роботи й нестачею вповноважених, закріплених за ешелонами. Отже, з плану призову 1 тис. чол. у Сталінську область на 15 липня 1948 р. відправили 1306, прибуло на місце 845, зарахували 693. На кінець місяця з прибуттям нових ешелонів у школи ФЗН потрапило 919 закарпатців, або 91,9% плану. Це був досить великий відсоток. Загалом по Україні з 46952 чол. зарахували 18094, або 25% плану [9, с.105].

Постанова Ради Міністрів СРСР від 4 жовтня 1948 р. зобов’язала відправити в Донбас 60 тис. чол. військовозобов’язаних 1928 року народження. Закарпатській області по лінії міністерств вугільної та будівельної промисловості запланували 1 тис. чоловік для Ворошиловградської області.

У 1949 р. мобілізація молоді пожвавилася. Облвиконком визначив збірний пункт у Мукачеві на вул. Духновича, 17, неподалік залізничної станції [5, арк.68]. Для відправки ешелонам призовані (мобілізовані) повинні були мати: теплий одяг, взуття, одну пару запасної білизни, горня, ложку, рушник, харчування на три доби. Вимагалися такі

документи: паспорт із відміткою про виписку, прописне свідоцтво з відміткою про зняття з обліку, путівку в школи ФЗН, довідку про стан здоров'я, довідку з місця проживання.

У листі заступника начальника управління училищ і шкіл ФЗН УРСР від 23 липня 1949 р. до голови Закарпатського облвиконкому вказано, що Закарпатська область закріплена за Сталінським управлінням трудових резервів. Зазначені міста-центри ФЗН: Горлівка (6 шкіл), Єнакієве (3), Красноармійськ (1) і Дзержинськ. Проте тогоріч план 5,5 тис. Закарпаття змогло виконати лише на дві третини [5, арк.69; 6, арк.13, 161]. Найкраще справлялися гірські райони з надлишком робочих рук. Рахівський і Перечинський райони практично саботували акцію (15% плану).

Аби виправити невтішну картину, скористалися послугами міліції. Наприклад, у травні 1948 р. уповноважений Виноградівського окружкому КП(б)У відправив у відділ МВС заручниками батьків 12-ти юнаків, які ухилялися від призову в школи ФЗН. У Перечині його колега розпорядився арештувати майно сімей таких призовників [1, арк.57].

Чим зумовлений масовий спротив мобілізаційній кампанії? Про нестерпні умови життя в школах ФЗН Донбасу свідчить витяг з анонімного листа до І.Турянці. Цитуємо мовою оригіналу: “Ви нас с Закарпаття передали сюда на роботу в шахти. Тут нас сотрудники школи ФЗО № 94 називають бандіровцями і нас бють, наприклад в Сталінській Конституції такого нет, щоби бить хай засудять на сколькото, но бить нельзя. Тут нам плохо, не кормлять нас хорошо, і одержу не дають... Ми усі учащися школи ФЗО № 94 уйдеме додому бо у нас роботи хватає і будеме план виконувати як ми виконували, хто в лісі ілі на лісопильних заводах... Тут побив Директор та воспитатель і майстера 3-х хлопців їх фамілія 1. Матушак, 2. Олень, 3. Мицавда... Свою фамілію написати ... боюсь, що може здесь узнать Директор і другі, та би ня забили, а ще хочу бачить свою родину. Ми усі ФЗО № 94 просимо Вас щоби Ви нас осуди вивезли обратно на Закарпаття і ми чесно і красно будем работать і если нада і розпишемся і на п'ять годов, що чесно отработаем... Прийміте горячий привет от В. Березнянських хлопців” [2, арк.5].

Певна кількість утікачів переходила на нелегальне становище. Їх арештовували й притягали до кримінальної відповідальності: приміром, вісьмох юнаків с. Верхне Солотвино (Ужгородський район), чотирьох із с. Квасово (Берегівський район). Траплялося, слідчі звинувачували їх у виступах проти існуючого ладу, унаслідок чого збільшувалися строки покарання. Так, у церкві с. Тур'я-Бистра (Перечинський район) “провокаційного і антирадянського” листа з Донбасу про важку долю учнів школи ФЗН прочитав греко-католицький священник Г.Егреші. Згодом священника теж засудили.

При облвиконкомі діяв спеціальний сектор із набору в школи ФЗН. Центральні установи наполегливо вимагали пояснень недовиконання планових завдань. Їх надсилав голова облвиконкому І.Турянця. Так, у листі заступнику керуючого справами Ради Міністрів УРСР С.Горохову від 1 жовтня 1949 р. він указав, що в 1947–1949 рр. із Закарпаття в школи ФЗН уже відправили 12 тис. призовників. Образно кажучи, Турянця просив послабити цей мобілізаційний прес, який було несила виконати в повному обсязі. Проте вказана кампанія ще тривала кілька років.

* * *

Трудові мобілізації, ініційовані в Росії відразу після приходу більшовиків до влади (сумнозвісні “трудові армії” Троцького), стали часто вживаним робочим інструментом економічної політики тоталітарної держави. Агітаційно-пропагандистська машина кваліфікувала їх як масовий “добровільний” рух, але позаекономічний було складно приховати. Власне, це чітко й проявилось в перші роки радянзації Закарпаття. Щонайменше 12 тис. закарпатських юнаків опинилися в жорсткому горнилі відбудовних реалій індустріального Донбасу, причому випробування витримали далеко не всі.

тис. МОЛОДІ

1. Деряж і обком К Закарпатської області (ДАЗО), ф.Р-195, оп.1, спр.89. Переписка с Президиумом Верховного Совета Украинской Социалистической Республики по организационным вопросам. – 189 арк.
2. ДАЗ Ле не в усі п.1, спр.101. Переписка с учреждениями, организациями и предприятиями области по вопросам и проверки исполнения. – 152 арк.
3. ДАЗ на 25 лют.14, спр.123. Рішення та постанови виконкому обласної Ради депутатів трудящих. – 217 арк.
4. ДАЗ відмовляк п.23, спр.36. Листування з уповноваженим по набору молоді та іншими організаціями зру і відправки молоді в школи ФЗО. – 69 арк.
5. ДАЗ Іні Тячівськ п.23, спр.59. Листування з уповноваженим по набору молоді та іншими організаціями до м. Рахів збору і відправки молоді в школи ФЗО. – 165 арк.
6. ДАЗ – решта в п.23, спр.60. Листування з уповноваженим по набору молоді та іншими організаціями зру і відправки молоді в школи ФЗО. – 151 арк.
7. Довідник О. Переслідування молоді за втечі зі шкіл ФЗН та за антирадянську пропаганду у відривних частинах // Реабілітовані історією. Закарпатська область: У 2 кн. – Ужгород: Закарпатський національний університет імені Якова Галицького, 2010. – Кн. перша. – С.110–116.
8. Мішурна політика на Закарпатті (1944–1950 рр.). – Ужгород: Закарпаття, 2000. – 135 с.

Адміністрація

- of totalitarianism: Мукачеве *...tions initiated in Russia became frequently used working instrument of economic politics*
- compulsory: Мукачеве *...agandive machine qualified them as mass "voluntary" movement, but out of economic*
- beginning: Ужгород *...n the surface and was difficult to hide Strictly speaking, it was clearly manifested at the*
- Хуст-о *...ernment in Transcarpathia.*
- Усьє *...rk mobilization, Transcarpathia, Donbas, Soviet government.*